

Філософія

УДК 140.8:821.161.2

ББК 87.3 (4 Укр.)

АНТРОПОНАЦІОЦЕНТРИЗМ ФІЛОСОФСЬКОГО СВІТОГЛЯДУ І. ФРАНКА

С. М. Возняк

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57; тел. +380 (342) 59-60-15;
e-mail: kf@pu.if.ua*

У статті розкривається єдність людини і нації, загальнолюдського і національного у світоглядних орієнтаціях І. Франка, визначена автором як антропонаціоцентризм. Показана еволюція соціально-філософських поглядів українського мислителя від визнання пріоритетності соціального питання над національним до першорядності національного у розв'язанні насущних проблем життя народу.

Ключові слова: *людина, нація, соціальне, національне, загальнолюдське, людиноцентризм, антропонаціоцентризм, національний ідеал.*

Словосполучення «антропонаціоцентризм» може видатись незвичним і не зовсім коректним. Ми звикли до розмежованості понять «антропоцентризм» як поставлення в центр буття людини і «націоцентризм» – надання нації верховенства в системі суспільних відносин. Однак у І. Франка людина і нація – парадигмальна основа його світогляду. Правда, в процесі становлення і розвитку світоглядних орієнтацій мислителя амплітуда відношення «людина – нація» могла коливатися то в один, то в другий бік, коли пріоритетність надавалася людському, соціальному або ж національному. Проте людину і націю він ніколи не протиставляв. Людське завжди розглядалося в контексті національного, а національне – в руслі людського. В цьому, на нашу думку, оригінальність і особливість світогляду і всієї творчості І. Франка.

Орієнтація на людину і націю, соціальне і національне має у І. Франка солідне соціокультурне та ідейно-теоретичне підґрунтя. Мислитель – «син простого селянина, вигодуваний твердим мужицьким хлібом», вийшов з простого народу і жив у соціальному середовищі, де високо поцінювались людяність, справедливість, рівність людей праці, повага до людини, незалежно від її етнічної чи конфесійної належності. Пізніше він не раз буде наголошувати на дружніх стосунках між українцями, поляками, євреями та іншими національностями, що населяли Галичину. Так, у статті «Що буде далі?» (1892) мислитель писав, що на селян-

ських вічах йому часто доводилось чути «вислови гарячого співчуття до польських братів-мужиків... Виявлень ненависті до польського народу ми не зустрічали ніде між русинами» [1]. Те ж саме він відзначав і в статтях між учнями Дрогобицької гімназії. У передмові до збірки оповідань «Рутенці» (1912) письменник згадував про один з учнівських гуртків, до якого «належали поляки і русини. Спорів між обома народностями ані в гімназії за моїх часів, ані в тім кружку не було. Так само рівними між нами були й товариші жида» [2, 8]. У цей час, як писав у листі – автобіографії до М. Драгоманова (1890), «національні спори» були для нього «майже зовсім чужі і незрозумілі» [3, 244].

Поряд із соціокультурним буттям другим чинником формування гуманістичного спрямування світогляду І. Франка була вітчизняна і світова суспільна думка, і насамперед творча спадщина Т. Шевченка. У ряді досліджень про творчість Кобзаря він особливо відзначав її людинолюбство. Пристрасна любов до України, писав І. Франко у статті «Тарас Шевченко і його «Заповіт» (1903), органічно поєднувалась у поета з «гарячою, а zarazом простою і криштално чистою, незатьмареною ніякими філософічними сентенціями любов'ю до людини загалом, особливо до всіх бідних, пригноблених і покривджених» [4, 388]. Мислитель невпинно йшов за Шевченковим гаслом: «Будьте люди!».

Любов'ю до людини, турботою про її благо можна, на нашу думку, пояснити зацікавленість молодого І. Франка марксизмом і соціалізмом. У часи, коли відбувалося становлення його світогляду, ідеї соціалізму, як утопічного, так і марксистського, були досить популярні в Європі. До них звертався також ряд діячів української культури. Як відзначав один з дослідників українського національно-визвольного руху І. Витанович, ці діячі «в соціалізмі надіялися найти здійснення своїх ідеалів – демократії, свободи, соціальної справедливості, однозгідної розв'язки соціального і національного питання» [5, 11]. У соціалізмі І. Франка приваблювали декларовані ним гуманістичні засади: свобода, рівність, соціальна справедливість, братерство. З цими засадами він фактично ідентифікував соціалізм, називаючи його «широколюдським». Можна стверджувати, що соціалізм він бачив з «людським обличчям». Пізніше, у другій половині 90-х років, глибоко розібравшись у соціал-демократичній доктрині «державного соціалізму», мислитель піддасть його нищівній критиці за антигуманізм, за насильство над людиною, її особистою свободою. Проте на початку своєї діяльності, в кінці 70-х – на початку 80-х років, він досить прихильно поставився до соціалізму і марксизму, прийнявши останній не як ідеологію пролетарської революції, а як суму благородних істин, які виражають корінні інтереси людини і нації. В марксизмі І. Франкові імпонував не його політичний, а економічний складник. Невипадково свою працю про соціалізм він назвав «Катехизм економічного соціалізму» (1878). Відзначимо, що в 50-томному виданні творів І. Франка вона має назву «Що таке соціалізм?». До речі, К. Маркса він цінував як економіста. Зацікавлення соціалізмом зумовило в ці роки активну участь І. Франка в соціалістичній пропаганді, діяльності

робітничого комітету у Львові і редакції робітничої газети «Ргаса», у підготовці (у співавторстві) «Програми галицьких соціалістів» (1881), написанні ряду статей на робітничу і соціалістичну тематику.

У цей час, який І. Франко назвав «на зорі соціалістичної пропаганди», він щиро вірив, що соціалістична ідея не суперечить почуттям патріотизму, розвитку нації, збереженню національної самобутності. У статті «Що таке соціалізм?» на запитання: «А чи соціалізм суперечить нашому патріотичному почуттю?» він дав категоричну відповідь: «Зовсім ні». Соціалізм, на його переконання, заперечує гніт і визискування як людини людиною, так і народу народом, і «розвиток кожної народності, – справді прекрасний і вільний, – може настати тільки при соціалістичному ладі» [6, 55]. Про те, що «соціалістичний лад не противний національному розвитку» [7, 113], він писав у листі до О. Рошкевич 20 вересня 1878 року.

Орієнтація на соціалістичну ідею не заглушила розуміння І. Франком ідеї національної. Саме в ці роки він пише знаменитий вірш «Не пора, не пора» (1880), в якому наголошує, що слід не чужинцям служити, а що пора «для України жить», що потрібно єднатися, а не «в рідну хату вносити роздор». А у вірші «Розвивайся, ти високий дубе» (1883) прозвучала непохитна віра поета в те, що «непобіджена злими ворогами Україна встане», що щезнуть межі, котрі віками роз'єднували український народ, що Україна буде «одна, нероздільна».

Слід відзначити, що в розумінні місця і ролі національного чинника в суспільному житті І. Франко розходився з основоположниками марксизму. Якщо ті проголошували, що «верстви робучі, поневолені, покривдені ніколи не мали ... національних інтересів» [8, 343], що «робітники не мають батьківщини» [9, 444], то український мислитель завжди підкреслював важливість національних особливостей та національних інтересів у боротьбі за соціальне визволення. «... Народність є основою і точкою виходу всякого народного руху» [10], – писав він у статті «В домашній справі» (1880). На потребу врахування «всіх відрубних національних інтересів» при організації трудящих на боротьбу за свої права І. Франко писав у статті «Чи ми хоч тепер прокинемось?» (1882). До цього питання він звертався не один раз.

Із розуміння нерозривності інтересів і потреб людини, людства взагалі з інтересами нації І. Франко розглядав співвідношення соціального і національного питань. На початку свого творчого шляху під незаперечним впливом соціалістичних доктрин він робив наголос на розв'язанні соціальних завдань, зокрема проведення суспільних реформ, зменшенні податків, демократизації тощо і вважав, що на основі розв'язання цих проблем буде розв'язане національне питання. Дещо пізніше, в кінці 80-х років, мислитель доходить думки про те, що «розвій народності є тільки одним з проявів розвою народу, проявом рівнорядним з розвитком економічним, громадським, освітнім і т(ак)е) і(нше)» [11, 356], тому соціальне і національне питання слід розв'язувати «рівнорядно», у взаємозв'язку. Зрештою наприкінці 90-х років він висуває «ідеал національної

самостійності» як головну запоруку розв'язання всіх питань життя народу, в тому числі й соціального. У статті «Поза межами можливого» (1900) прозвучала його знаменита теза: «Все, що йде поза рамки нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді б прикрити свої змагання до панування однієї нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими “вселюдськими” фразами покрити своє духове відчуження від рідної нації» [12, 284].

Цю тезу не слід, на нашу думку, тлумачити так, що ніби І. Франко нехтує загальнолюдським в інтересах національного. «Рами нації» – це насамперед люди, об'єднані національною спільністю, що мають національні інтереси і потреби, але водночас й інтереси соціальні. Мислитель був проти того, щоб соціально-економічні проблеми знецінювали, нехтували проблемами національними, не виходили за «рами нації».

І. Франко дотримувався гармонійності національного і загальнолюдського, розглядаючи останнє як базову соціальну і моральну цінність. «...Занадто гаряче люблю загальнолюдські ідеали справедливості, братерства і волі», – признавався він у передмові («Дещо про себе самого») до збірки оповідань «Галицькі образки» (1897). І далі: письменник прагнув «вибратись на висоту, де видно світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали» [13, 31].

Загальнолюдські ідеали не заслоняли І. Франкові ідеалу національного і навпаки. Він їх обох розглядав як мету своєї творчості. У передмові до збірки поезій «Із літ моєї молодості» (1913) письменник відзначав, що протягом сорокалітньої літературної діяльності проходив різні ступені розвитку, служив різним напрямам і навіть націям, але завжди керувався головною засадою: «Та скрізь і завжди у мене була одна провідна думка – служити інтересам мого рідного народу та загальнолюдським поступовим гуманним ідеям» [14, 282]. Ба більше, на шляху реалізації загальнолюдських ідеалів він бачив можливості задоволення потреб та інтересів національних. У промові на 25-річному ювілеї своєї літературної діяльності (1898) І. Франко говорив: «Головну увагу клав я завжди на здобування загальнолюдських прав, бо знав, що народ, здобуваючи собі загальнолюдські права, тим самим здобуває собі й національні права» [15, 309].

Таке розуміння єдності людського й національного зумовило особливості Франкового патріотизму – його органічний зв'язок з любов'ю до «всіх, що ллють свій піт і кров, до всіх, котрих гнетуть окупи». Причін любов до людини – запорука справжнього патріотизму, бо «хто не любить всіх братів», той «широ полюбить не вмів тебе, кохана Вкраїно» [16, 83], – писав поет у вірші «Моя любов» (1880). Формальним він називав патріотизм, який обмежує завдання визволення народу «з-під чужовладства» без корінних соціальних змін. Такий патріотизм, відзначав він, «в основі речі суперечний з любов'ю до простого люду» [17, 165]. Усунення соціального і національного гніту І. Франко розглядав як взаємозв'язаний процес.

Таким чином, світогляд І. Франка з повним правом можна окреслити як антропоцентричний, у якому людське (вселюдське) злилося з національним. Людина і нація – це два крила творчого лету Великого Каменяря. Його міркування щодо співвідношення людини і нації є помітним внеском у наукову розробку національної ідеї. Сьогодні дедалі очевиднішим стає розуміння того, що теоретичною основою національної ідеї, її складником є людиноцентризм [18, 10]. І. Франко фактично започаткував антропоцентричний підхід до філософії національної ідеї, розширивши цим самим предметне поле відношення «людина – нація».

Література

1. Franko I. Co będzie dalej? // Kurjer Lwowski. – 12.01.1893. – С. 1.
2. Франко І. Рутенці. Переднє слово // Збір. творів: У 50-ти т. – К., 1978. – Т. 15. – С. 7–12.
3. Франко І. До М.П. Драгоманова, 26 квітня 1890 р. // Там само. – К., 1986. – Т. 49. – С. 236–252.
4. Франко І. Тарас Шевченко і його «Заповіт» // Там само. – К., 1981. – Т. 34. – С. 386–388.
5. Витанович І. Соціально-економічні ідеї в змаганнях галицьких українців на переломі ХІХ–ХХ вв. – Мюнхен, 1970. – 246 с.
6. Франко І. (Що таке соціалізм?) // Там само. – К., 1986. – Т. 45. – С. 44–55.
7. Франко І. До О. Рошкевич, 20 вересня 1878 р. // Там само. – К., 1986. – Т. 48. – С. 108–119.
8. Франко І. Що таке поступ? // Там само. – К., 1986. – Т. 45. – С. 300–348.
9. Маркс К., Енгельс Ф. Маніфест Комуністичної партії // Твори. – Т. 4. – С. 419–459.
10. Franko I. W sprawie domowej // Prasa. – 12.04.1880. – С/23/5/06.
11. Франко І. Формальний і реальний націоналізм // Там само. – К., 1980. – Т. 27. – С. 355–364.
12. Франко І. Поза межами можливого // Там само. – К., 1986. – Т. 45. – С. 276–285.
13. Франко І. Дещо про себе самого // Там само. – К., 1981. – Т. 31. – С. 28–32.
14. Франко І. Переднє слово // Там само. – К., 1976. – Т. 3. – С. 281–283.
15. Франко І. (Промова на 25-літньому ювілеї) // Там само. – К., 1981. – Т. 31. – С. 308–311.
16. Франко І. Моя любов // Там само. – К., 1976. – Т. 1. – С. 83.
17. Франко І. Причинки до оцінки поезій Тараса Шевченка // Світ. – 1881. – №8–9. – С. 158–224.
18. Кремінь В. Філософія людиноцентризму як теоретична складова національної ідеї. Д. 1. – №31 від 19 серпня 2005 р. – 16 с.

**ANTROPONATIONCENTERIZM PHILOSOPHICAL WORLD VIEW
OF I. FRANCO****S. M. Voznyak**

*PreCarpathian National University by V. Stefanic,
57 Shevchenko Street, Ivano-Frankivs'k, 76000, Ukraine,
ph. +380 (342) 59-60-15, e-mail: kf@pu.if.ua*

The article deals with the unity of a human being and a nation, universal and national entity in the worldview of Ivan Franko. The latter is defined by the author as anthroponationalcentrism. The paper highlights the evolution of social and philosophical views of the Ukrainian thinker from the admittance of social issue having priority significance over the national issue to the priority of national in the solving of everyday problems of people.

Keywords: *human being, nation, social, national, universal, anthroponationalcentrism, humancentrism, national ideal.*